

לדרכי שימוש של יוספוס בספר מקבים א

Author(s): גפני י'

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (מ"ה, חוברת ב (תש"ם), pp. 81-95

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70048002>

Accessed: 26/11/2011 14:07

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

לדרכי שימושיו של יוספוס בספר מקבים א

מאת ישעיהו גפני

דברי יוספוס פלאביוס על המרד החשמונאי, מפרוץ המרד ועד לימיו של שמעון, מבוססים בראש ובראשונה על ספר מקבים א. על כך אין כיום עוררים¹, וכל המשווה את הרצאת פלאביוס בקדמוניות יב 241 ואילך עם דברי מקבים א א 11 ואילך מגלה מיד שעם כל הסטיות והשינויים, הרי אין כאן אלא 'פראפראזה מסוגננת'² של הספר.

ואולם, זה מאה שנה ויותר נזקקים חוקרים לבדיקת דרכי שימושיו של יוספוס בספר מקבים א. מסקנות מחקר זה נוגעות הן לשיטת עבודתו של יוספוס בכתיבת ההיסטוריה היהודית, והן לטיבו של ספר מקבים א המקורי, היקפו הכרונולוגי, ומצבו של הספר שעה שנזקק לו יוספוס פלאביוס. חכמי המאה הי"ט³ שהשוו בין שני הספרים, עמדו לא רק על התלות של פלאביוס במקבים א, אלא אף על שימושיו דווקא בתרגום היווני של הספר, ולא במקורו העברי⁴. אם אמנם קיימים שינויים בין קדמוניות לספר מקבים, הרי אלו נחשבו למעשה ידי פלאביוס עצמו, שנהג, דרך משל, להשמיט שירים או נאומים, וכן — לדעת בלוך⁵ — למסור את תכנם של הנאומים בדיבור עקיף.

עוד קודם לבלוך הגיע למסקנה דומה קרל גרים, אשר בפירושו לספר מקבים א ערך בדיקה קפדנית של כל הסטיות או התוספות של פלאביוס לעומת המקור שהיה בידו. גרים אף סיווג את דרכי הסטייה של פלאביוס מספר מקבים א, אך למרות כל השינויים הללו הוא נשאר משוכנע שלפני פלאביוס היה התרגום היווני של מקבים א, ואף הוסיף כי בשום אופן לא הזדקק פלאביוס לספר מקבים ב⁶. את השינויים והעיבוד שהעניק פלאביוס

1 ראה רשימת הספרות אצל: H. W. Ettelson, *The Integrity of I Maccabees*, New Haven 1925, p. 255 n. 2; וכן לאחרונה: S. J. D. Cohen, *Josephus in Galilee and Rome, His Vita and Development as a Historian*, Leiden 1979, p. 44 n. 77 (ספרו של כהן הופיע בימים אלה ולא הגיע לידי עד מסירת המאמר, ואולם המחבר הואיל לשלוח לי דפי הגהה של העמודים הנוגעים לענייננו, ועל כך נתונה לו תודתי הרבה).

2 מ' שטרן, התעודות למרד החשמונאי, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 25; על שאלת המקור הנוסף שאולי עמד לרשותו של פלאביוס, ראה כהן שם, עמ' 45.

3 ראה למשל: H. Bloch, *Die Quellen des Flavius Josephus in seiner Archäologie*, Leipzig 1879, pp. 80-90.

4 בלוך, שם, עמ' 80.

5 בלוך, שם, עמ' 86-87.

6 K. Grimm, *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zu den Apokryphen des Alten Testamentes, Das erste Buch der Maccabäer*, Leipzig 1853; לשאלתנו ראה בדברי המבוא שם, עמ' xxx-xxvii.

לספר מקבים א מייחס גרים לשרירות וקלות ראש, (*willkürliche und leichtfertige Ueberarbeitung*), והשאלה האחת שבה היסט גרים לפסוק היתה האם החלק האחרון של מקבים א, זה הדן בימיו של שמעון, היה גם כן לפני פלאביוס, שכן נראה שהוא העדיף מקור אחר לפרק זמן זה.⁷

ואולם, שאלת השינויים בדברי יוספוס לעומת מקבים א, ובעיקר מה שנראה כתוספת מידע שהיתה לפניו⁸, המשיכה להטריד את החוקרים, וכך הוצעו שיטות עוד בסוף המאה הי"ט וראשית המאה הכ' אשר בקשו לומר שלא מקבים א שבידינו שימש לו מקור, אלא שלרשותו (או — כדעת דסטינון — לרשות מחבר אנונימי שאת יצירתו ניצל פלאביוס) עמדה מהדורה עתיקה ושלמה יותר (להוציא שלושת הפרקים האחרונים) של הספר, והוא הפיתרון לתוספת המידע שבידי יוסף.⁹

רעיון זה נדחה בהחלטיות בדיסרטציה מבריקה של הגס דריינר¹⁰, אשר הראה בעליל כי יוספוס לא נרתע בכל חיבוריו מלהמציא עובדות ואף מספרים מדויקים שהם פרי דמיונו, וזאת כדי לשוות לסיפור צורה מעניינת יותר, אשר תהא גם מקובלת על הקורא היווני¹¹. לכך מוסיף דריינר כי יוספוס בהחלט ראה עצמו רשאי להוסיף פרטים גיאוגרפיים — כגון קביעת מרחקים בין מקומות שונים — על מנת להקל על הקורא, ולקביעות כאלה לא היה זקוק כלל למקור ספרותי נוסף, שכן הסתכלות עצמית ודאי הספיקה לכך¹². גישה אחרת, שאמורה היתה לפתור חלק מהסטיות שבדברי יוספוס לעומת מקבים א שבידינו, בקשה להוכיח כי לרשותו של יוספוס עמד לא רק התרגום היווני, אלא גם המקור

7 גרים עצמו הסתייג מלייחס לפלאביוס מקור נוסף, אך נראה שבכל זאת היה לפניו מקור אחר לתקופה המתחילה בימי שמעון, והוא ניקולאוס מדמשק. ראה: J. C. Dancy, *I Maccabees*; A Commentary, Oxford 1954, p. 31; מ' שטרן, התעודות למרד החשמונאי, עמ' 25—26. על שימושיו של פלאביוס ב'ניקולאוס' להמשך התקופה החשמונאית ולימי הורדוס, ראה: מ' שטרן, 'ניקולאוס איש דמשק כמקור לתולדות ישראל בימי בית הורדוס ובית חשמונאי', המקרא ותולדות ישראל, מחקרים... לזכרו של יעקב ליור, תל-אביב תשל"ב, עמ' 375 ואילך. 8 דוגמאות רבות לכך, ראה למשל מספר הנופלים בצבא ניקנור שבו נוקב יוספוס — תשעת אלפים — (קדמוניות יב 411), מספר שאיננו כלל בתיאור המקביל במקבים א ז 46.

9 כך הציע J. von Destinon. *Die Quellen des Flavius Josephus*, Kiel 1882, pp. 60-91. לשיטת המחבר ה'אנונימי' שבידי יוספוס הסכימו אחרים, ראה הרשימה אצל אטלסון (לעיל הערה 1), עמ' 255 הערה 1; תיזה אחרת ידעה להצביע על אלכסנדר פוליהיסטור כמתווך בין מקבים א המקורי לבין יוספוס, ראה: G. Hölscher, *Die Quellen des Josephus*, Leipzig 1904, p. 52 (מעמ' 43 שם דן הלשר באופן כללי בשימושיו של יוספוס באלכסנדר, אבל ראה: M. Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, Jerusalem, 1974 עמ' 157 המסתייג ממידת תלות זו).

10 H. Drüner, *Untersuchungen über Josephus*, Marburg 1896, pp. 35-50; הביקורת של שירר על דסטינון: *Theologische Literaturzeitung* xvii (1882) pp. 388-394; וכן: GJV iii, 1909⁴, p. 196; ביקורת קצרה נוספת ראה אצל: H. Thackeray, *Josephus*, *The Man and the Historian*, New York 1929, pp. 62-64.

11 דריינר, שם, עמ' 39.

12 דריינר, שם, עמ' 42—43.

העברי של הספר. הצעה זו הועלתה לפני כמאתיים שנה¹³, וחזרה והועלתה על-ידי ע"צ מלמד¹⁴. ואולם, גם אילו ניתן היה לאמץ סברה זו, ספק אם היה בכוחה לפתור את כל השינויים שמכנים יוספוס לעומת הנוסח היווני.

ב

השאלה היא, אילו אמות מידה יכלו להשפיע על יוספוס שעה שביקש לשנות מן המקור היווני שלפניו. בראש ובראשונה יש לזקוף את השינויים לרצונו של פלאביוס להציע יצירה מסוגנת היטב. אם אכן היה מונח לפניו הנוסח היווני המצוי של מקבים א, אזי מצא לפניו תרגום מילולי ביותר של טקסט עברי, שהיוונית לעתים היתה מובנת אך בקושי לקורא היווני¹⁵. מחקרו של פלטיה על שימושו של יוספוס באיגרת אריסטאס¹⁶, העלה דוגמה מאלפת לרגישותו הסגנונית של יוספוס, ולרצונו ליפות את לשון המקורות שהוא משבץ לתיבור, וזאת במגמה להתאימו לניסוחים אטיציסטיים שרווחו במאה הראשונה לספירה¹⁷. ואמנם, כבר העיד יוספוס על עצמו כי

מין הדין הוא שסיפורם וגילויים של מעשים שאינם ידועים ברבים משום עתיקותם יהיה בהם יפי הביטוי, כגון היופי הבא מבחירת המלים ומתיאומן, ונוסף על כך (מכל) מה שמוסיף גוי לסיפור (לטובת) הקוראים בעתיד, כדי שיוכלו לקבל את תלמודם במדת מה של חן ועונג (קדמוניות יד 2—3)¹⁸.

ואולם, ההשוואה השיטתית של מקבים א עם קדמוניות היהודים מלמדת, כי לא רק 'פראפראזה מסוגנת' לפניו, אלא שהשינויים הם גם של תוכן¹⁹, ולעתים בעלי משמעות שאין לפותרה ברצונו של פלאביוס להעניק לקוראיו יצירה מסוגנת היטב בתוספת מידע

13 J. D. Michaelis, *Deutsche Uebersetzung des ersten Buchs der Maccabäer*, Göttingen & Leipzig 1778, p. xii.

14 ע"צ מלמד, 'יוספוס בהשוואה לחשמונאים א', ארץ ישראל א (תשי"א), עמ' 122—130. גם דרינר במחקרו (לעיל, הערה 10) הניח כאפשרות שיוספוס עיין במהדורה העברית, אך עדיין ברור שמקורו העיקרי היה היווני. ראה גם הקדמת צייטלין למתודתו של מקבים א, *The First Book of Maccabees* (ed. Tedesche and Zeitlin), New York 1950, pp.

J. A. Goldstein, *I Maccabees*, New York 1976, p. 14 and n. 18; 57-58; ולאחרונה גם: P. Joüon, 'Quelques Hebraïsmes de Syntaxe dans Le Ier Livre des Maccabees', *Biblica* iii (1922), pp. 204-206.

15 A. Pelletier, *Flavius Josèphe, Adaptateur de la Lettre D'Artistèe, Une Réaction Atticisante Contre la Koinè*, Paris 1962.

16 H. W. Attridge, *The Interpretation of Biblical History in the Antiquitates Judaicae of Flavius Josephus*, Missoula 1976, p. 38.

17 ראה: מ' שטרן, דרכו של יוסף בן מתתיהו בכתובת ההיסטוריה, היסטוריונים ואסכולות היסטוריות, 'ירושלים תשכ"ג', עמ' 24; להשוואת הצהרה זו של יוספוס עם יומרות אחרות שלו, שלא להוסיף או לגרוע (קדמוניות ד 196) ראה: אטרידג', שם, עמ' 51.

18 כהערת מ' שטרן, אנציקלופדיה מקראית, כרך ה' עמ' 292.

ככל האפשר. בעיני היסטוריון כיוספוס תפס מרד החשמונאים מקום חשוב מאוד, אך רגיש, בהצגת תולדות ישראל בדורות שקדמו לחורבן הבית, ואין להעלות על הדעת שרגישותו של אדם לא תשפיע על הצגת המאורעות.

ואכן, כבר במבט ראשון ניתן לאתר שינויים או סטיות בהרצאת יוספוס לעומת מקבים א, שהם ככל הנראה מכוונים, ומושפעים מדעותיו האישיות של המחבר. הדוגמה הידועה והמאלפת נוגעת לשאלת הנבואה — או העדרה. בעל מקבים א חדור הכרה שאין נבואה בימיו²⁰, והדבר חוזר אצלו בשלושה מקומות²¹. אמנם במקרה השלישי, הדין בימי שמעון, שוב לא נזקק פלאביוס לספר מקבים א כמקור עיקרי, ואולם בשני המקומות הראשונים בידינו הפראפראזה של יוספוס, וההשוואה מעניינת:

מקבים א ד 44 — 47	קדמוניות יב 318
ויעצו על מזבח העולה המתחולל מה לעשות לו. ותצלח עליהם מחשבה טובה לנתון אותו לבלתי היות להם למוקש, כי הגויים טמאוהו. ויתנו את המזבח, ויניחו את האבנים על הר הבית במקום מיוחד עד בוא נביא להורות עליהן. ויקחו אבנים שלמות על פי התורה ויבנו מזבח חדש כראשון.	...הרס את המזבח ובנה (מזבח) חדש מאבנים שונות שלא סותתו מברזל.

יוספוס מקצר את התיאור הארוך של בנין המזבח הנמצא במקבים א, אבל כל היסודות של משפטו הקצר — הרס המזבח הישן ובניית מזבח חדש מאבנים התואמות דרישת התורה — כל אלו מצויים במקור במקבים א. מה שהשמיט פלאביוס הינו האיזכור של העדר הנבואה. והדברים מפורשים עוד יותר בדוגמה האחרת:

מקבים א ט 27	קדמוניות יג 5
ותהי צרה גדולה בישראל אשר לא היתה כמוה למיום לא נראה נביא עליהם.	...לאחר שנרגשה ובאה על היהודים צרה זו, שכמותה לא נתנסו בה מאז שובם מבלל.

אין כל תימה בשינוי זה אצל פלאביוס. כבר הצביעו חוקרים על כך שדבריו חדורים הכרה בקיומם של נביאים ונבואה בימי הבית השני²², ועל כן נאלץ ההיסטוריון להשמיט את המילים במקבים א הסותרות תפיסה זו.

דוגמה בולטת נוספת לשינוי משמעותי ומכוון אצל יוספוס, הינו טיפולו באחד המשפטים המגמתיים ביותר בספר מקבים א. כיוון שניגפו שניים משרי יהודה — יוסף בן זכריה

20 גולדשטיין (לעיל, הערה 14), עמ' 12—13; B. Renaud, *RB* lviii (1961), p. 51-52.

21 פרק ד, 46; פרק ט, 27; פרק יד, 41.

22 ראה: א"א אורבך, 'מתי פסקה הנבואה', תרביץ יז (תש"ו), עמ' 3.

ועזריה — לאחר שיצאו למלחמה בניגוד למצוות מפקדם, מנמק בעל מקבים א את כשלונם בכך שהם לא היו מזרע האנשים ההם אשר נתנה תשועת ישראל בידם' (מקבים א ה 62). יוספוס מעתיק את פרק ה של מקבים א בפראפראזה מדוייקת להפליא²³, עד שהוא מגיע למשפט זה. וכאן הוא מוסר :

תבוסה זו באתם על שהמרו את מצוות יהודה, שלא להתגרות מלחמה באיש לפני בואו. כי נוסף על שאר תחבולות המלחמה שלו, עלול אדם לתמוה גם על כך שהבין שעתידים האנשים אשר עם יוסף ועזריה לבחול מפלה זו אם יסורו בכל שהוא מן הפקודות שניתנו להם (קדמוניות יב 352)²⁴.

יוספוס ממתן, ולמעשה מוחק, את המגמה הדינאסטית של בעל מקבים א, דבר המתאים להיסטוריון שחי שנים לאחר נפילתה של מלכות בית חשמונאי²⁵.

ג

ואולם, לא רק בדרך של השמטת מלים או פיסקות הלך פלאביוס בהעתקת ספר מקבים א. באופן שיטתי שיבה פלאביוס את תוכן הגאומים של מחולל המרד, מתתיהו²⁶, ושל מצביאו הראשון, יהודה. כפי שנראה, שינויים אלה מכניסים לפיותיהם של השניים כוונות זרות לתולטין לאווירה שבקש בעל מקבים א ליצור, אך מסתבר שכוונות אלה התאימו בדיוק לתפיסתו של פלאביוס את המלחמה — ולא מלחמת החשמונאים בלבד, אלא את עמדתו הכללית כלפי השאלות: מהי מלחמה צודקת עבור עם ישראל? באילו תנאים צריך בן האומה היהודית לצאת לקרב? באילו תנאים יש גם סיכוי להצליח?

דוגמה מובהקת לשינוי כזה עולה מתוך השוואת דברי יוספוס, קדמוניות יב 289—292, עם מקבים א ג 16—22. בפסוקים אלה מובאים דברי יהודה המקבי לחייליו לפני קרב בית חורון. יש להעיר תחילה כי בפיסקאות 287—289 מציע פלאביוס פראפראזה קרובה מאוד למקבים א ג 10—15. כמו כן, מסוף פיסקה 292 ואילך נמצאת אצלו מקבילה מדוייקת לפסוקים 23 ואילך במקבים (כולל מספר זהה — 800 — לנופלים בקרב מבין האויבים). כלומר, אין להציע, לפחות במקרה זה, מקור נוסף שעמד לרשותו של יוספוס ואשר ממנו הוא העתיק. להלן שתי הגירסאות של נאום יהודה :

23 השוה קדמוניות יב 327—351.

24 אין לראות כאן ייחוס תכונה נבואית ליהודה. את היוונית של פלאביוס — *δ συνήκεν* אמנם תרגם מרקוס כ- foreseen אך עיקר הוראת *συνήκεν* הוא להבין, להכיר, ראה:

Liddell and Scott, *A Greek-English Lexicon*, p. 1718.

25 ראה: גולדשטיין (לעיל, הערה 14), עמ' 304; צייטלין (לעיל, הערה 14), עמ' 121, משער שמא לא היה משפט זה לפני יוספוס, אך אין בכך כל צורך. השוה גם גולדשטיין, עמ' 56, הערה 9, והערת כהן (לעיל, הערה 1) עלי, עמ' 47, הערה 83.

26 לעניין זה רמו בקצרה: F. J. Foakes Jackson, *Josephus and the Jews*, London 1930 p. 102 n. 1.

מקבים א ג 16—22

קדמוניות יב 289—291

ויגיע עד מעלה בית חורון ויצא יהודה לקראתו במתי מעט. וכראותם את המחנה הבא לקראתם אמרו ליהודה: איך נוכל אנחנו המעטים להלחם עם ההמון החזק הזה ואנחנו עיפנו לא אכלנו היום. ויאמר יהודה: נקל כי יסגרו רבים בידי מעטים, ואין מעצור לפני שמים להושיע ברבים או במעטים. כי לא ברב חיל נצחון המלחמה ומן השמים הגבורה. הם באים אלינו ברב גאווה ופשע להשמד אותנו ואת גשינו ואת בנינו ולבו אותנו. ואנחנו נלחמים על נפשותינו ועל תורתנו. והוא יגוף אותם לפנינו ואתם אל תיראו מפניהם.

וכשהגיע עד לבית חורון, כפר ביהודה, תקע שם מתנהו. ויהודה אשר יצא לקראתו ונתכוון להתגרות בו ראה שחייליו גרתעים מן הקרב בשל מיעוט מספרם, ורעבונם כי צמו; עמד ועודדם (בדברים) ואמר שלא במספר אלא ביראת אלהים הניצחון והעז על האויב. ודוגמא לכך הם האבות, שלעיתים קרובות הכריעו רבבות הרבה בגלל צדקתם ומלחמתם לחוקיהם ולילדיהם; שכן, (אמר), גדול כותה של אי עשיית אוון.

דומה כי יוספוס מכניס נימה חדשה לגמרי לנאמו של יהודה. בעוד בעל מקבים א שם כל ייחוסו על אלוהים, המסוגל להושיע מעטים נגד רבים, שכן 'מן השמים הגבורה'— ואין כאן העמדת תנאי כלל, הרי פלאביוס מסב את מוקד הישועה מאלוהים— ללוחמים. הניצחון איננו רק בידי שמים, אלא תלוי ביראת שמים של בני אדם, ולכן נצחו האבות 'בגלל צדקתם' (*διὰ δικαιοσύνης*), וכדי להדגיש נקודה זו מוסיף פלאביוס משפט שאין לו כל רמז במקבים א: 'גדול כותה של אי עשיית אוון'²⁷.

אין זה המקרה היחיד של העברת מרכז הכובד מישועת אלוהים הבלתי־מותנית, להדגשת אופיים של הלוחמים ומטרת המלחמה, כתנאים לניצחון. לפני קרב חדשה נגד ניקנור, מוסר בעל מקבים א את הדברים הבאים:

ויהודה חנה בתדשה בשלושת אלפים איש ויתפלל יהודה ויאמר: כאשר חרפו אשר באו מעם מלך אשור, יצא מלאכך ויך בהם מאה ושמונה וחמשה אלף. כן תיגוף את המחנה הזה לפנינו היום (מקבים א 41—42).

שוב—פנייה לעזרתו הבלתי־מותנית של ה', תוך הסתמכות על תקדים היסטורי, ואילו יוספוס מוסר את הדברים כך:

27 גולדשטיין (לעיל, הערה 14), עמ' 247, שם לב לשינוי, אך לדעתו זהו ביטוי להערצת המארטריות אצל פלאביוס. המשפט האחרון הינו: '... a catch phrase of the quietists... For the quietists so much power was there, one did not need to fight' כפי שנראה, יר' ספוס אכן מעריך את המארטריות ומכניס יסוד זה לחלק מהנאומים. ואולם דווקא כאן אין זו מגמתו.

ויהודה חנה בחדשה, כפר אחד רחוק מבית חורון שלושים ריס²⁸, ואתו אלפיים²⁹ איש צבא. הוא עודד אותם שלא יבהלו מפני המון צריהם ולא יתרחקו בדבר, נגד כמה אנשים הם עומדים להלחם, אלא יתנו דעתם על כך מי הם ומה הפרס שעליו הם מסתכנים — וייצאו בגבורה כאיש אחד נגד האויב (קדמוניות יב 408—409).

המגמה האנתרופוצנטרית גרמה לו לפלאביוס למחוק או לטשטש מן הנאומים הסתמכות על תקדימים של ישועת ה' — בהם לא היה לאופיים ולצדקתם של הנושעים כל תפקיד. כשם שהתעלם יוספוס מישועת ה' כנגד צבא אשור במקור האחרון, כך עשה גם בנאמו של יהודה לפני קרב אמעוס. במקבים א נמצא:

ויראו מחנה גוים חזק מבוצר ופרשים סובבים אותו והם מלומדי מלחמה. ויאמר יהודה לאנשים אשר אתו: אל תיראו מהמונם ומעברתם אל תפחדו. זכרו איך נושעו אבותינו בים סוף כאשר רדף אחריהם פרעה בתיל. ועתה נקרא לשמים אם יתפוצ בנו ויזכור ברית אבות והשמיד את המחנה הזה מפנינו היום (מקבים א ד 7—11).

שוב — הישועה אינה תלויה כלל באופי הלוחמים, אלא ברצון ה'. אדרבא, המקרה של קריעת ים סוף, בהתחשב עם דברי העם שם (שמות יד יא—יב), מהוה דוגמה לישועת ה' חרף חוסר אמונתם של הנושעים. ואילו יוספוס מטשטש עמדה זו, ושוב מדגיש את חשיבותם של הלוחמים:

וכשראה את היריבים מבוצרים ביצור היטיב ומחניהם ערוך באמנות רבה, עודד את אנשיו ואמר שחובה עליהם להלחם אפילו בגופם (בלבד) בלא נשק, וכבר נתנה האלוהות פעמים (בעבר) גם לאנשים שהיו נתונים במצבם נצחון מכריע על (אויבים) רבים מהם ומוויינים, משום שהוקיר את עוז רוחם (קדמוניות יב 307).

אופיים של הלוחמים הינו רק יסוד אחד שמוסיף פלאביוס לנאומים. בנאום לפני קרב חדשה מונה יהודה — לפי פלאביוס — שני יסודות: איכות הלוחמים והפרס שלמענו הם נלחמים. ואכן, בכמה מקומות מדגיש יוספוס פלאביוס לא רק את התנאי שהלוחמים יהיו ראויים לישועה, אלא שתכלית מלחמה זו — מלחמת התשמונאים — היתה החזרת משטר התורה וחוקי האבות, דבר שאינו נרמז תמיד במקור של מקבים א. כך, למשל, במקבים א ב 7—13 מובאת קינה של מתתיהו על הנעשה ביהודה ובירושלים הפותחת במילים: 'אוי לי כי יולדתי לחזות בשוד עמי, ושוד עיר הקודש'. בשיר תיאור ביות המקדש והרג התושבים, והוא מסתיים במילים: 'למה לנו עוד חיים'. יוספוס פלאביוס סיכם את השיר במשפט פרוזאי:

28 שוב דוגמה לתוספת ציון המרחק על-ידי יוספוס עצמו, ראה: דריינר (לעיל, הערה 10), עמ' 42; והשווה הערת מרקוס במהדורתו, עמ' 213, הערה c.
29 אין אחידות בכתבי היד של יוספוס לגבי מספר החיילים.

מתתיהו זה ובניו היו מצרים על מעמד העניינים ועל שוד העיר וביזות בית המקדש (= 'כלי תפארת בשבי הלכו') ועל פרעניות העם (= 'ילדיה הורגו ברחובותיה בתוריה בחרב אויב') ואמר שנות להם למות על חוקי אבותיהם מלחיות חיים של תלול קודש כזה (קדמוניות יב 267).

כלומר, על אף השמטת השיר בידי פלאביוס ומסירת תוכנו בקיצור, מוסיף הלה הסבר למשפט האחרון בשיר, כדי להדגיש שהמוות הוא על חוקי האבות. תופעה זו מובלטת עוד יותר בהרחבה שנותן יוספוס לנאומו של יהודה לפני קרב אמעוס. אחרי חלוקת הצבא ושילוח הפטורים מלחימה על-פי דין תורה הביתה, נמצא במקבים :

ויאמר יהודה התאזרו והיו לבני חיל והיו נכונים לבוקר להלחם בגויים אשר נאספו עלינו להשמידנו ואת מקדשנו. כי טוב לנו למות במלחמה מראות ברעות עמנו ומקדשנו, וכאשר יהיה הרצון בשמים כן יעשה (מקבים א ג 55—60).

ואילו יוספוס פירט בדיוק סיבות המלחמה, והיסודות שהוא מונה אינם כלל במקבים א :

אם נלחם עכשיו באומץ לב, ניתן לנו לשוב ולזכות בחירות שהיא חביבה על כל הבריות בזכות עצמה, וחיבה יתירה נודעת לה מכם בגלל הזכות (שהיא מעניקה לכם) לעבוד את אלהים. ומכיון שבידכם הדבר בשעה זו, לשוב ולהשיג את החירות הזאת ולחדש חיינו באושר ובברכה—ואלה היו החיים על פי החוקים ומנהגי האבות...הלחמו לפי כורח השעה ושימו אל ליבכם, שהמוות צפוי גם לבני אדם שאינם נלחמים, והאמן תאמינו שבמותכם למען פרסי נצחון כגון חירות, חוקים ודת תזכו לתהילת עולם (קדמוניות יב 302—303)³⁰.

המעניין כאן אינו רק התוספת של 'חוקים ומנהגי אבות', אלא גם העובדה שמושגים אלה באים במקום 'מקדשנו' הנמצא במקבים א.

דומה, שניתן להבחין בהבדלי גוונים בין מקבים א ויוספוס בנקודה זו. אמנם 'התורה' (*νόμος*) ושמירתה הודגשו בספר מקבים א, אך לעתים קרובות משמשת ההקפדה על הפולחן במקדש כביטוי מובהק לשמירת התורה³¹. ואילו יוספוס מבליט הרבה יותר את שמירת 'החוקים'³², וגם כאשר הוא מתאר את חנוכת בית המקדש, הוא מקפיד להוסיף כי חידוש הקורבנות היה בהתאם לחוקי האבות :

30 וראה עמ' 91 להלן.

31 ראה על כך: B. Renaud, 'La Loi et les Lois dans les Livres des Maccabees', RB lxxviii (1961), p. 49.

32 השהו גם קדמוניות יב 300, שם משמיט פלאביוס את מקבים א ג 44 המציג את המלחמה 'בעד עמנו ומקדשנו'.

מקבים א ד 36

קדמוניות יב 316

ויהודה אמר לאחיו הנה נגפו...הקהיל יהודה את העם ואמר שאחרי הנצחונות אויבנו, נעלה לטהר את המקדש הרבים שנתן להם אלהים חובה (עליהם) לעלות לירושלים ולטהר את בית המקדש ולהקריב את הקרבות לפי התוק.

ואכן הדגשה זו שמלחמת החשמונאים היתה למען החזרת חוקי האבות והדת, הינה אחת התוספות הבולטות בפראפראזה של פלאביוס. כך, למשל, סמוך למותו של מתתיהו, נמסר בשני המקורות:

מקבים א ב 68—69

קדמוניות יב 285

ויברך אותם ויאסף אל עמיו. ומת בשש
לאחר שדבר אל בניו את הדברים האלה,
וארבעים ומאה שנה, ויקבר בקברות אבותיו
התפלל לאלהים שיהיה להם לבעל ברית⁸⁸
במודיעים ויבכו אותו כל ישראל בכי גדול. ויקים לעם את אורח חייו,
וכעבור זמן לא רב מת ונקבר במודיעין וכל
העם עשה לו הספד גדול.

מיד לאחר קטע זה מונה בעל מקבים א את מעשי הגבורה של יהודה המקבי. הדברים מובאים בשיר שכל כולו הדגשת המלחמה והגבורה:

ויהגור כלי מלחמתו

ויערוך מלחמתו

ויך אויב אחור

ויגן על המחנה בחרב

וידמה לאריה במעשיו

וככפיר שואג לטרף... (מקבים א ג 1—9)

יוספוס מוסר את תוכן השיר בפראפראזה, אך הדגשתו שונה לחלוטין: 'יהודה גירש את האויבים מן הארץ, והמית את בני העם שהפרו את חוקי האבות, וטיהר את הארץ מכל טומאה' (קדמוניות יב 285—286). עניין טיהור הארץ אינו נזכר כלל בשיר, ואף 'חוקי האבות' לא הוזכרו שם במפורש.

כפי שראינו למעלה (עמ' 88, על-פי קדמוניות יב 303), ה'חרות' אצל יוספוס מאפשרת 'חיים על פי החוקים ומנהגי אבות', ולכן מוסיף יוספוס מישג זה למספר מקומות החסרים אותו בספר מקבים. בעוד בעל מקבים א (ט 21) מספיד את יהודה בקצרה: 'אך נפל רב מושיע ישראל', מפרט פלאביוס 'כך היה סופו של יהודה שהיה איש גיבור ובעל מלחמה גדול'⁸⁴ וזכר את מצוות מתתיהו אביו וקיבל עליו לפעול ולסבול הכול למען חירות בני עמו' (קדמוניות יב 433)⁸⁵. אף בתיאור קרב בית צור החזיר פלאביוס יסוד זה:

33 על חשיבותו של ביטוי זה שהוסיף פלאביוס, ראה להלן עמ' 93—94.

34 עד כאן פראפראזה של מקבים א.

35 השווה גם קדמוניות יג 5, שם מודגש שיהודה 'מת בעד חרותם'—החסר במקבים א ט 28—29.

מקבים א ד 35

קדמוניות יב 314

וכראות ליסיאס...את האומץ אשר היה ליסיאס הבין את רוח היהודים, שהם ליהודה וכי נכונים הם אם לחיות נכונים למות אם לא יחיו כבני אם למות בגבורה ויסע לאנטיוכיה. תורין...אסף את שרידי תילו וחזר לאנטיוכיה.

בנוסף לשני יסודות אלה שהוסיף פלאביוס לתיאור המלחמה, היינו, היותם של הלוחמים ראויים לנצחון בגין צדקותם, והעובדה שהמלחמה היא על משטר חוקי האבות, עולה בהבלטה יתירה גם מוטיב אחר: הסבת הדגש על לחימה בגבורה במקבים א, לנכונות למות אצל יוספוס. כבר ראינו כי את דברי מתתיהו במקבים א: 'למה לנו עוד חיים' ניסח יוספוס כך: 'ואמר שנות להם למות על חוקי אבותיהם מלחיות חיים של תלול קודש כזה' (קדמוניות יב 267). אמנם, כאן עוד ניתן לומר שאין פלאביוס מוציא את דברי מקבים א ממשוטם, אלא מנסחם בהרחבה. לא כן בטיפולו של פלאביוס בהמשך פרק ב של מקבים א. שם, החל מפסוק 48, נואם מתתיהו נאום היסטורי, שכל עניינו להדגיש את יוזמתם של אבות האומה, בכל הדוגמאות שמביא מתתיהו³⁶ וזו האבות לתהילה ושכר בחייהם, על קנאותם. לא כן אצל יוספוס, ובאחד המקרים היחידים שבהם הוא מוסר נאום בגוף ראשון ולא בפראפראזה, הוא הופך לחלוטין את כוונתו של מחבר מקבים א:

מבקש אני מכם כי תתמידו בכך ותתעלו על כל כפייה ואונס, ותתקינו עצמכם ברוח (להיות נכונים) בשעת הצורך למות על החוקים. תנו דעתכם על כך שאלהים אשר יראה אתכם מוכנים כך לא יעלים עין מכם, ומתוך הוקרת מידותיכם הטובות יחזור ויתן לכם את חוקיכם וישוב ויכונן את תירותכם. ותחיו לבטח ותתענגו על מנהגיכם. שכן גופינו הם בני תמותה ותלוף, ואילו על ידי זכר מעשים (טובים) אנו זוכים למעלה אל-מוות, וזו המעלה רצונית שתאהבו ותדרפו את התהילה הנאוה ותשאפו לגדולות ולא תהססו למסור נפשכם עליהן (קדמוניות יב 282—283)³⁷.

36 אברהם, יוסף, פנחס, יהושע, כלב, דוד, אליהו, חנניה, מישאל ועזריה, דניאל.

37 פיסקה 280 הינה פראפראזה של פסוק 50 במקבים א שם, ואילו פיסקה 283 אינה אלא העתקה של פסוק 64. מרקוס במהדורתו, עמ' 145, הערה c כותב רק: 'Josephus converts into philosophical language what is in I Macc. a simple appeal by Mattathias to his sons to remember the heroism of the great national figures from Abraham to Daniel' אבל לא עמד על השינוי המהותי בכיוון הדברים; השוה גם גולדשטיין (לעיל, הערה 14) עמ' 56, הערה 9. על נאום מתתיהו ראה גם: H. J. Cadbury, 'The Greek and Jewish Traditions of Writing History', Foakes-Jackson & Lake (eds.), *The Beginnings of Christianity*, II, London 1922, p. 27.

היסוד המאטרירולוגי שהכניס יוספוס להרצאת מקבים א מצוי בעוד מספר מקומות³⁸. אמנם בנאומו של יהודה שצוטט לעיל, לפני קרב אמעוס, אין בעל מקבים א מתעלם מן האפשרות שהלוחמים ימותו בקרב, אך אין עניין זה עומד במרכז הנאום:

ויאמר התאזרו והיו לבני חיל והיו נכונים לבוקר להלחם בגויים אשר נאספו עלינו להשמידנו ואת מקדשנו. כי טוב לנו למות במלחמה מראות ברעות עמנו ומקדשנו. וכאשר יהיה הרצון בשמים כן יעשה (מקבים א ג 58–60).

ושוב, יוספוס מרחיב בהרבה את נאומו של יהודה, ומסיים:

הילחמו לפי כורת השעה ושימו אל לבבכם שהמוות צפוי גם לבני אדם שאינם נלחמים, והאמן תאמינו שבמותכם למען פרסי נצחון כגון חרות תוקים ודת תוכו לתהילת עולם (קדמוניות יב 301–304)³⁹.

ובדומה כבר ציינו את הנימוק שהביא את ליסיאס לחזור לאנטיוכיה לאחר קרב בית צור. במקבים א רואה ליסיאס את האומץ אשר היה ליהודה וכי נכונים הם אם לחיות אם למות בגבורה⁴⁰ (מקבים א ד 32), ואילו יוספוס מציג: 'ליסיאס הבין את רוח היהודים, שהם נכונים למות אם לא יחיו כבני חורין' (קדמוניות יב 314).

תופעה זו חוזרת גם בתיאור פנייתם של המורדים אל יונתן לרשת את מקומו של יהודה. בעל מקבים א מוסר את דבריהם כך: 'אחרי אשר מת יהודה אחיך ואדם כמוהו אין לצאת נגד האויבים... ועתה בחרנו בך היום להיות לנו לשר ולראש להלחם מלחמתנו' (מקבים א ט 29–30). ואילו יוספוס מספר: '... באו אל יונתן אחיו ודרשו ממנו, שיעשה כמעשה אחיו וישמש פרנס לבני עמו כמו זה שמת בעד חירותם... אמר להם יונתן שמוכן הוא למות בעדם' (קדמוניות יג 5–6)⁴⁰.

38 והשווה גם דברי יוספוס (מלחמת ב 196–197) על נכונותם של היהודים בימי גאיוס קליגולה להישחט 'כי ברצון ימסרו את נפשותיהם לטבח עם טפם וגשיהם', עם הנכונות להלחם בתיאור המקביל אצל פילון, המלאכות אל גאיוס, 208, 215 (ראה פארמר [להלן, הערה 43], עמ' 123 הערה 84).

39 רעיון זה, שהמוות על שמירת החוקים מוכה בתהילת עולם, נמצא בניסוח קרוב מאוד אצל יוס' פוס. כאשר שני חכמי ירושלים מצווים להוריד מהמקדש את הנשר שתלה הורדוס, מנומק הדבר כך: 'שכן אם אמנם יש סכנה כלשהי להיות צפוי למיתה, הרי תחסידות שאדם קונה לעצמו נראית עדיפה בהרבה מתענוגות החיים לאלא שמתעתדים למות על הצלת חוקי האבות ושמירתם, שהרי הם קונים לעצמם שם תהילה לנצח' (קדמוניות יז 152).

40 גולדשטיין (לעיל, הערה 14), עמ' 57, הרגיש בנימה המאטרירולוגית אצל יוספוס, אלא שלדעתו מצא פלאביוס את הרעיון בחיבורו של יאסון מקיריני. גולדשטיין טורח רבות להוכיח שפלאביוס אכן נזקק לספר מקבים ב (שם, עמ' 56, הערה 10), אף שדומה שכבר הוכח להיפך על-ידי חוקרים שונים (ראה: מ' שטרן, ציון כה [תש"ן], עמ' 11). מכיוון שגם גולדשטיין חש שפלאביוס אינו תלוי תלות ניכרת במקבים ב, הרי הוא מנסה את טיעונו כך: "Throughout his narrative Josephus reasserts the version of First Maccabees against the version of Jason" (שם, עמ' 59). ואולם נראה כי דווקא במקרה זה הדברים מצביעים על אי הודקקותו

ד

מה הביא את יוספוס להכניס שינויים אלה להרצאתו? העיון בדבריו על מלחמות ישראל בכלל מלמד כי למעשה ביקש פלאביוס להכניס למלחמת החשמונאים את כל היסודות ההופכים מלחמה לצודקת, ואשר לא תמיד מצא מודגשים כדבעי בספר מקבים א שעמד לפניו. וכך כותב פלאביוס בנגד אפיון בדברו על מלחמות ישראל:

כי לא קנינו לנו גבורה למען נצא למלחמה למצוא שלל רב, רק למען נוכל להגן על חוקינו. ואת כל הצרות אנחנו נושאים במנוחה, אך לעת יגורו עלינו אנשים לעזוב את חוקינו, נבחר להלחם בהם גם אם לא יהיה לנו כוח, ונתחזק לשאת כל תלאה עד צאת הנפש (נגד אפיון ב 271—272).

שני היסודות המודגשים כאן, המלחמה רק לשם הגנה על החוקים⁴¹, והנכונות למות על החוקים, חוזרים פעמים רבות בחיבוריו. בשני מקומות נוספים בנגד אפיון, הדגיש פלאביוס יסוד זה: (א) עם ישראל 'קבל עליו להחזיק בהם (בחוקי התורה) וגם למות עליהם בשמחה בשעת הצורך' (שם א 42—43); (ב) 'לכל שומר החוקים הנרגים עליהם באהבה בשעת הצורך יתן אלהים בריאה חדשה וחיים טובים מאלה לתקופת הזמנים' (שם ב 218—219)⁴².

הערכתו של פלאביוס למאורטיריום זכתה לביטוי גם בזיקה למאורעות ימיו, הן בתיאור מותם של האיסיים (מלחמת ב 151—153), ואפילו בתיאור עמידתם האיתנה של הסיקריים שברחו למצרים ועונו שם (שם ז 417—419), וזאת למרות הסתייגותו הידועה ממדיניותם הכוללת של הסיקריים.

לא מן הנמנע כי בהחדרת יסודות המבליטים את הצדדים החיוביים — לדעתו — במלחמת החשמונאים, פתר יוספוס בעיה קשה שהציבה מלחמה זו עבורו. שכן, במידה רבה היתה הפרשה החשמונאית סתירה למסכת טיעוניו של פלאביוס כלפי הקנאים והסיקריים בני דורו. מה טעם היה בנאומו של אגריפס השני, למשל, ובייחוד בהדגשת 'גודל ממשלת הרומאים' לעומת 'קוצר כוחכם' (שם ב 362), לעם שהכיר את סיפורי עלילות החשמונאים המעטים שנלחמו נגד צבא בית סלבקוס ויכלו לו?! אם, כדברי מקבים א, 'מן השמים הגבורה' ו'עקל כי יסגרו רבים ביד מעטים' — אזי אין לכוחם המספרי של הצבאות כל חשיבות.

של יוספוס למקבים ב. הערצתו של ההיסטוריון את המאורטיריום — ולא רק זו של תקופת החשמונאים, כפי שנראה להלן — היתה צריכה להביאו לידי הבלטה יתירה של מעשי המאורטיריום בספר מקבים ב, כגון מעשי אלעזר הזקן, האם ושבעת בניה, ומותו של רזי. על אלה פוסח פלאביוס לחלוטין, אף על פי שידע ידיעה כללית על מעשי קידוש השם בימי גזירות אנטיוכוס (ראה קדמוניות יב 255—256, ומלחמת א 34—35). קשה להסביר תופעה זו, אם אכן הכיר יוספוס את ספרו של יאסון מקיריני.

41 והשווה נגד אפיון ב 292; 'ואוסרים' (החוקים) את המלחמות למען הבצע'.

42 השווה נגד אפיון שם 235.

לא כן הדברים בניסוחו של פלאביוס. אמנם גם לדידו אין הכמות קובעת את גורל הקרב, אך לעומת זאת 'ביראת אלהים הנצחון' שכן 'גדול כוחה של אי עשיית אוון'. אלהים אינו עוזר למעטים — אלא לראויים לישועה. ליוספוס אין כל ספק, כי הלוחמים בני דורו אינם נכנסים לקטיגוריה כזו, שכן הם חיללו את שמו של אלהים (מלחמת ה' 377), ולמעשה עורכים הם מלחמה לא רק ברומאים כי אם גם באלוהים עצמו (שם 378). את המקדש טמאו הלוחמים היהודים (שם 380), ואם תרצה, הרי כל תורתם של בעלי הפילוסופיה הרביעית אינה אלא חידוש והפיכת חוקי האבות. זו תורה 'שלא היתה מקובלת קודם לכן' (קדמוניות יח 9). את התורה האמיתית דרסו, 'יחוקי אלהים היו לצחוק ולקלס בעיניהם' (מלחמת ד' 385).

בזמנו הועלתה השערה כי לוחמי החירות בימי פלאביוס אכן ראו עצמם במודע כממשיכיהם של החשמונאים⁴³, אלא שלא הוצגו הוכחות נחרצות לכך⁴⁴. ואולם, גם אם הקנאים לא בקשו להעמיד שלשלת של רציפות בינם לבין החשמונאים, אין כל ספק שיוספוס פלאביוס ביקש לעשות ההיפך⁴⁵. לשם כך פעל פלאביוס בשני מישורים: מצד אחד הבליט חטאיהם של הקנאים ותורתם החדשה, ומאידך — הכניס לתיאור המרד החשמונאי — ובעיקר לדבריהם של מחוללי המרד, מתתיהו ויהודה — את היסודות המצדיקים את מלחמתם. יתרה מזאת, דומה שבכך רומז פלאביוס גם על סיבת הצלחתה של המרידה הראשונה, לעומת הכישלון שבימיו.

הדבר ניכר באחת התוספות המעניינות שהכניס יוספוס לדברי מקבים א. על שעת פטירתו של מתתיהו מוסר מקבים א רק: 'ויברך אותם ויאסף אל עמיו' (מקבים א ב 68). ואילו יוספוס מרחיב ומוסר גם את תוכן הברכה: 'ולאחר שדיבר אל בניו את הדברים האלה

43 W. R. Farmer, *Maccabees, Zealots and Josephus*, New York 1956 פארמר טרח להוכיח לא רק שזכרם של החשמונאים נשמר כל ימי הבית השני, אלא שאלה היו 'influential proto-types for the Jewish nationalists in the Roman period' (p. 158) לשם כך הוא חיפש מוטיבים דומים במלחמת החשמונאים ובמרד הגדול.

44 לא די היה להראות כי בשני המקרים התנגדו הלוחמים, למשל, למאכלות אסורים או שהקפידו על השבת ועל המילה, כדי להוכיח שהמורדים האחרונים ראו עצמם ממשיכיהם של הראשונים. ואכן ציינו מבקריו של פארמר, כי כל המוטיבים שהלה ציין כמקשרים בין שתי המרידות עוברים למעשה כחוט השני בכל תולדות ישראל, ואין בהם כדי ללמד על זיקה מודעת בין הקנאים לחשמונאים. ראה: S. Hoenig, 'Maccabees, Zealots and Josephus — Second Commonwealth Parallelisms', *JQR* il (1958/9), pp. 75-80 השווה גם: L. H. Feldman, *Scholarship on Philo and Josephus* (1937-1962) p. 23 המצביע על שוני מהותי במגמות שתי המרידות.

45 פארמר, (לעיל, הערה 43), עמ' 20, הרגיש בזה, אלא שביקש לתת טעמים אחרים להקמת טריז בין החשמונאים למורדים האחרונים. לדעתו יש כאן ניסיון מצד פלאביוס להגן על יהודי האימפריה באמצעות ההדגשה שמעשה הקנאים אינו מייצג את היהדות ההיסטורית. זו מיוצגת דווקא על-ידי החשמונאים — בעלי בריתם של הרומאים. השווה גם: א' שליט, קדמוניות היהודים, מבוא, ירושלים — תל-אביב, 1967, עמ' xviii.

התפלל לאלהים שיהיה להם לבעל ברית (*σύμμαχον αὐτοῖς γενέσθαι*) ויקים לעם את אורח חייו' (קדמוניות יב 285).

יוספוס טוען כי התנאי להצלחת המלחמה הוא שאלוהים ישמש ללוחמים בעל ברית. על כן יוספוס מתריס נגד הקנאים בימיו: 'נשאר לכם לסמוך רק על ה"סומ-כיה"' — הסיוע של אלוהים (*λοιπὸν οὐκ ἐπὶ τῇ τοῦ θεοῦ συμμαχίᾳ καταφευκτέον*) — 'אולם הן גם הוא מחזק את ידי הרומאים' (מלחמת ב 390). מושג זה חוזר גם בנאומו של יוספוס עצמו לקנאים: 'כיצד אינם מהרהרים איזה בעל ברית תל'לו'? (*τὸν αὐτῶν πηλίκον ἐμὴν αὐτὴν σύμμαχον* (מלח' ה' 389) וכבר אברהם אבינו, שלרשותו עמד חיל לאין ספור, ידע 'כי כל החיל הזה הוא כאפס, אם לא יהיה אלהים בעוזרו, , , , ולכן הרים את ידיו הטהורות לשחר את פני העוור (*τὸν... βοηθόν*) הבלתי מנוצח' (מלחמת ה' 379—380). דומה כי בהוספת מילים ספורות לתוך מקבים א, מצא פלאביוס הן את פשר הצלחתם של החשמונאים ובו בזמן הבלית את הניגוד בינם לבין לוחמי החירות שבימיו.

תוספות כאלה הן פרי מגמתיות בלבד, ואין כאן כל עניין למקורות נוספים שעמדו לרשותו ושעל פיהם הוסיף את אשר הוסיף (זאת — מבלי לפסול עקרונית את האפשרות שאכן ראה יוספוס מקורות נוספים למקבים א). אדרבה, הן מלמדות על החופש הרב שהתיר יוספוס לעצמו בשעה שעיבד את מקורותיו מחדש⁴⁶, תופעה מקובלת לחלוטין בהיסטוריוגרפיה ההלניסטית. לפחות מימי תוקידידס, לא היתה כל מגיעה בפני ההיסטוריון לחבר נאומים אשר לדעתו היו צריכים להינשא, ולהכניסם לפיות גיבוריו⁴⁷; בכך אין כל חידוש אצל יוספוס, כשם שניתן להבין את ההסברים והגלוסות שהוסיף פלאביוס לטקסט של מקבים א, כבאים להקל על הקורא היווני. דוגמה לכך הם שמות החודשים המוקדוניים או היווניים שצירף פלאביוס לשמות העבריים⁴⁸. נראה שגם הדגש על מושגים כמו 'החרות' (*ἐλευθερία*) 'החביבה על כל הבריות' (קדמוניות יב 302) יכול היה לקרב את שאיפות החשמונאים לליכותיהם של הקוראים היווניים.

ואף על פי כן יש לזכור שאין פלאביוס מחבר כאן לראשונה את תולדות המרד

46 ולכן דברי דנסי (לעיל, הערה 7) עמ' 31: 'A single foreign detail inserted in a paraphrase of I Maccabees is probably his own invention, but anything over a sentence is more likely derived from another written source', ודאי אינם נכונים כאשר מדובר בתוספות מן הסוג שראינו כאן; וראה סיכומו של כהן (לעיל, הערה 1), עמ' 47.

47 תוקידידס א 22. ספרות רבה נכתבה בנושא זה; ראה לדוגמה: E. Adcock, *Thucydides and his History*, Cambridge 1963, pp. 27-42; היו אמנם מתנגדים לחופש זה במסירת נאומים, וראה למשל דברי פוליביוס, היסטוריה יב 25a.

48 קדמוניות יב 248 (בהשוואה למקבים א א 54); קדמוניות יב 319, 321 (בהשוואה למקבים א ד 52); קדמוניות יב 412 (בהשוואה למקבים א ז 43); וראה צייטלין במהדורתו (לעיל, הערה 14), עמ' 262, 263.

החשמונאי, אלא הוא מעתיק מקור עיקרי אחד המונח לפניו. היינו, אין יוספוס רק מחבר נאומים, הוא גם מנה אותם⁴⁹. וכפי שראינו, יותר משבאו השינויים להבהרה ולהוספת מידע הם באו להציג את עמדותיו לגבי המרד החשמונאי. דומה כי עובדה זו, לא פחות מאי־הרלבנטיות בימיו של המגמה הדינאסטית המקורית בספר מקבים א⁵⁰, היא שקבעה את נימת הרצאתו של פלאביוס בכל הנוגע למרד. ומכיוון שבמקרה זה נשאר בידינו גם המקור של פלאביוס, הרי נפתח לפנינו אשנב רב־חשיבות לבדיקת דרכי עבודתו של ההיסטוריון.

49 דוגמאות להעתקת נאומים תוך כדי שינויים ניכרים ידועות בספרות היוונית והרומית; כך, דרך משל, נהג ליוויס בנאומים שהביא מפוליביוס. על כך, ודוגמאות אחרות, ראה קדבורי (לעיל, הערה 37) עמ' 13–14.

50 מגמה הבאה לידי ביטוי במקבים א לא רק בפסוק ה 62, שצוטט לעיל עמ' 85, אלא גם בהבלטת אישיותם של מתתיהו ושמעון, שהם הם למעשה מיסדי השושלת החשמונאית.

יסודו של מחקר זה ביום עיון על הנושא 'מאבק וגבורה' — עיונים בהיסטוריוגרפיה יהודית' (א טבת תשל"ח), שהתקיים באוניברסיטת בן־גוריון בנגב. ברצוני להודות לידידי דניאל שוורץ על הערותיו המועילות לנושא מחקר זה.